

VỀ VIỆC ĐỊNH CANH ĐỊNH CƯ CỦA NGƯỜI HMÔNG Ở LÂM ĐỒNG (trường hợp xã Rô men)

TRẦN MINH ĐỨC ^()*

1. Một số đặc điểm về người Hmông

Hmông là một dân tộc thiểu số tương đối đông (trên 9 triệu người), cư trú ở nhiều nước khác nhau trên thế giới, trong đó đông nhất là ở Trung Quốc (khoảng 7,5 triệu người). Ở Việt Nam, người Hmông có trên 1 triệu người, ở Lào có khoảng 25 vạn, ở Thailand 15 vạn,... Trong vài ba thập niên gần đây, người Hmông còn có mặt ở một số nước ngoài châu Á như: Pháp, Mỹ, Canada... Ở nước ta, người Hmông nằm trong nhóm các dân tộc nói ngôn ngữ Mèo - Dao (gồm ba dân tộc: Hmông, Dao, Pà Thẻn) (xem thêm: 1).

Tại Việt Nam, dân tộc Hmông sống phân bố khắp trên các tỉnh phía Bắc Việt Nam như: Quảng Ninh, Lạng Sơn, Bắc Cạn, Cao Bằng, Hà Giang, Tuyên Quang, Yên Bái, Lào Cai, Lai Châu, Điện Biên, Sơn La, Hoà Bình, Thanh Hoá, Nghệ An và số ít ở Phú Thọ. Quá trình dịch chuyển của người Hmông ra các địa phương khác rất phức tạp, sự di cư tự do của người Hmông vào các tỉnh Tây Nguyên diễn ra do nhiều nguyên nhân. Do có sự chuyển đổi cơ chế kinh

tế (giao đất đến các hộ gia đình, có sự đòi đất tổ tiên, thiếu đất canh tác, đất canh tác xấu, rừng bị tàn phá nhiều...) Bên cạnh đó, vấn đề tôn giáo kết hợp với sự lôi kéo của các thế lực thù địch cũng dẫn đến di cư (xem thêm: 2). Việc di dân tự do của người Hmông luôn là vấn đề nan giải của các địa phương, đặc biệt là các tỉnh Tây Nguyên. Khi đến các địa phương họ thường sống co cụm theo từng nhóm, trong rừng sâu, nơi cơ sở hạ tầng chưa phát triển và tiến hành săn bắn hái lượm theo truyền thống. Đây cũng chính là một tập quán điển hình của người Hmông. Ngoài thời gian làm rẫy theo mùa vụ, phần lớn nam giới người Hmông đi săn.

2. Về tình hình người Hmông ở Lâm Đồng

Từ những năm 1990, do gặp nhiều biến động của xã hội, đặc biệt là xuất phát từ điều kiện lao động, môi trường sống..., người Hmông từ các tỉnh Hà Giang, Cao Bằng, Lào Cai..., bằng đường bộ chia thành nhiều đợt di cư lẻ tẻ đến sống tại vùng thượng nguồn sông

^(*) Trường Đại học Đà Lạt.

Đồng Nai - Lâm Đồng. Với thói quen ở trên những vùng núi rừng, những triền đồi hoặc dọc các con sông suối, đến Lâm Đồng, người Hmông cũng tự tìm cho mình những nơi cư trú tương tự, đó là các vùng bán sơn địa tương đối biệt lập với khu vực xung quanh.

Theo điều tra tại huyện Đam Rông, tỉnh Lâm Đồng, người Hmông bắt đầu di cư vào đây từ năm 2001- 2002 (lúc này Đam Rông còn là một bộ phận của huyện Lâm Hà và huyện Lạc Dương). Tại đây, ban đầu có khoảng 100 hộ Hmông sinh sống tập trung tại khu vực suối Tây Sơn, điểm cuối cùng của 2 xã Phi Liêng và Liêng Srôngh - vùng giáp ranh với tỉnh Đắk Lắk (nay là Đắk Lắk và Đắk Nông). Phải đến tháng 3/2003, sau nhiều lần chính quyền huyện Đam Rông vận động ra nơi ở mới, có 50 hộ Hmông đã rời khu vực xã Phi Liêng về định cư tại hai thôn IV và V của xã Rô Men. Vì vậy tại huyện Đam Rông - nơi người Hmông di cư đến đông nhất tỉnh Lâm Đồng, hiện có trên 1.950 người, được chia thành hai bộ phận: Bộ phận người Hmông đã được chính quyền địa phương định cư ổn định tại xã Rô Men với gần 900 người và bộ phận chưa được định cư sống rải rác ở hai xã Liêng Srôngh và Phi Liêng với trên 1.000 người.

Rô Men là một xã thuộc huyện nghèo Đam Rông^(*), tỉnh Lâm Đồng, được thành lập theo Nghị định 189/2004/NĐ-CP ngày 27/11/2004 của Chính phủ về việc thành lập xã thuộc các huyện Lạc Dương, Lâm Hà và thành lập huyện Đam Rông. Theo số liệu đến tháng 01/2010 của UBND xã Rô Men,

toàn xã có 12 thành phần dân tộc với 1072 hộ/4.552 nhân khẩu. Trong đó: đồng bào dân tộc thiểu số: 675 hộ/3.186 khẩu, chiếm 63% số hộ, chiếm 70% về số khẩu. Toàn xã có 3.421 khẩu theo đạo khác nhau. Trong đó 1.616 khẩu theo đạo Thiên Chúa, 40 khẩu theo đạo Phật, 1.707 khẩu theo đạo Tin Lành và 58 khẩu theo đạo Cao đài. Không theo đạo có 1.131 khẩu.

Nhằm tạo điều kiện cho số đồng bào dân tộc ít người nói chung và người Hmông nói riêng di cư tự do đến địa phương thoát khỏi nguy cơ đói nghèo cao, mất văn hoá, suy thoái giống nòi..., từ những năm 1995, chính quyền tỉnh Lâm Đồng đã tập trung phát triển giao thông và cơ sở hạ tầng, xoá đói, giảm nghèo, khai thác có hiệu quả tiềm năng, thế mạnh của từng vùng có đồng bào dân tộc thiểu số sinh sống. Từ năm 2001 đến nay, thông qua các chương trình như: “Hỗ trợ kinh phí làm nhà cho đồng bào dân tộc ít người thuộc khu vực đặc biệt khó khăn”; “giải quyết nước sinh hoạt, đất sản xuất, đất ở cho các hộ đồng bào dân tộc thiểu số có đời sống khó khăn”; “bố trí dân cư các vùng thiên tai, đặc biệt khó khăn, di cư tự do, xung yếu và rất xung yếu của rừng phòng hộ, khu bảo vệ nghiêm ngặt của rừng đặc dụng”... đã có gần 100 tỷ đồng được đầu tư để ổn định cho trên 1.700 hộ dân di cư tự do, trong đó khoảng 250 hộ Hmông, tức khoảng 1.300 nhân khẩu (Riêng tại xã Rô Men, huyện Đam Rông có khoảng 165 hộ) được ổn định nơi ở và có đất đai sản xuất; được hưởng tất cả các chính sách ưu đãi của Nhà nước, như Chương trình 143 (chương trình mục tiêu quốc gia xoá đói giảm nghèo), Chương trình 135 (chương trình phát triển kinh tế- xã hội các xã đặc biệt khó

(*) Đam Rông hiện nay là một trong 62 huyện nghèo nhất nước.

khăn, vùng đồng bào dân tộc miền núi, biên giới, vùng sâu, vùng xa); được hỗ trợ về nhà ở, y tế, giáo dục và các cơ sở hạ tầng khác...

3. Một số kết quả đạt được trong quá trình định canh định cư của người Hmông tại Rô Men

Qua trực tiếp điều tra, khảo sát, trao đổi ý kiến, tìm hiểu tâm tư nguyện vọng từ người dân, chính quyền địa phương tại vùng định cư người Hmông ở Rô Men; song song với việc so sánh cùng một số mô hình định canh, định cư khác trên địa bàn tỉnh Lâm Đồng như mô hình định canh định cư người Châu Mạ ở Lộc Lâm, huyện Bảo Lâm; mô hình định canh, định cư người Hoa ở huyện Đức Trọng; mô hình định canh, định cư người K'ho ở huyện Lạc Dương..., chúng tôi đưa ra một vài nhận xét, đánh giá như sau:

- Nhìn chung, việc quy hoạch định canh, định cư cho người Hmông tại Rô Men phù hợp với nhu cầu và nguyện vọng của bà con nhân dân. Chủ trương đưa dân về sống định canh, định cư tại địa phương đã được chính quyền các cấp chuẩn bị khá chu đáo các điều kiện tối thiểu phục vụ chuyển cư, định cư. Cách làm này đã giúp cho nhiều hộ dần dần tự nguyện về sống định cư tại các thôn mới. Khu dân cư mới ở xã Rô Men gồm 2 thôn (IV và V) với khoảng 315 ha đất nông nghiệp, xung quanh là rừng và đất rừng do các Lâm trường quản lý. Nơi lập làng mới khá phù hợp với tập quán cư trú của người Hmông, đó là vùng bán sơn địa. Tại khu định cư mới này có nguồn nước tự nhiên của suối Thôn V, cung cấp cơ bản nguồn nước tưới cho sản xuất và sinh hoạt của bà con. Như vậy với việc quy hoạch hợp lý, chính quyền địa phương vừa giữ được cơ cấu

làng cũ, tôn trọng tập quán của các gia đình, dòng họ người Hmông, vừa thiết lập được trật tự cư trú ở thôn mới.

- Từ khi hình thành hai thôn định cư mới đã không gây ra sự xáo trộn, xé lẻ dân cư; nhà cửa của các gia đình trong thôn được bố trí theo kiểu gần nhau (nhà cách nhà chừng vài ba chục mét), vừa tiện đi lại, vừa đảm bảo diện tích vườn nhà hợp lý cho các gia đình. Những ngôi nhà được Nhà nước hỗ trợ kinh phí, còn kiến trúc hoàn toàn do bà con tự lựa chọn, do vậy các gia đình người Hmông vẫn giữ lại được nét truyền thống trong ngôi nhà của mình, vừa đảm bảo tiện ích sinh hoạt, bảo lưu được những đặc trưng văn hóa. Và điều quan trọng hơn cả, việc bố trí nhà ở trong thôn như vậy đảm bảo được việc cấp nước, điện sinh hoạt, xây dựng đường giao thông, trường học và các công trình hạ tầng dân sinh khác.

- Đường giao thông được mở tới tận các thôn, tuy chưa được trải nhựa, song nhiều km đường cấp phối liên thôn đã tạo điều kiện thuận tiện cho giao thông đi lại của người dân nơi đây cả mùa khô lẫn mùa mưa. Hiện nay tại 2 thôn người Hmông xã Rô Men đã có điện thắp sáng với tỷ lệ 100% số hộ^(*). Có điện sinh hoạt, đời sống văn hóa và nhu cầu thông tin của người dân được đáp ứng, nhất là qua các bản tin của Đài Truyền thanh-Truyền hình huyện Đam Rông và Đài Phát thanh- Truyền hình Lâm Đồng.

Sản xuất ổn định trên cơ sở định canh định cư, diện tích đất ruộng cho mỗi nhân khẩu được quy định rõ: mỗi

(*) Nhờ dự án cấp điện cho các thôn, buôn ở 5 tỉnh Tây Nguyên, gồm: Gia Lai, Kon Tum, Đắk Lắk, Đắk Nông và Lâm Đồng được Thủ tướng Chính phủ phê duyệt tháng 04/2006.

lao động được nhà nước cấp 460 m²(^{*}). Việc quản lý đất đai được xã và thôn thực hiện chặt chẽ, nhưng vẫn dựa trên đơn vị truyền thống là làng. Thôn có Ban nhân dân thôn do Trưởng thôn đứng đầu. Ngoài quản lý bằng sổ sách, ban nhân dân thôn còn trực tiếp theo dõi chung cho cả làng trong suốt quá trình sản xuất và các hoạt động văn hóa xã hội. Các trường hợp vi phạm trong làng đều được thôn thành lập đội xử lý để giải quyết triệt để; những trường hợp không giải quyết được ban nhân dân thôn mới đưa lên xã.

- Thôn mới được thành lập trên cơ sở tổ chức lại các làng truyền thống. Trưởng làng là già làng - người có uy tín do bà con nhân dân tự bầu ra trở thành nòng cốt trong phát triển sản xuất và xây dựng cuộc sống trong các thôn mới. Các dòng họ vẫn được duy trì nguyên vẹn không bị xé lẻ, được cư trú thành từng khu vực. Các luật tục truyền thống được bảo lưu đã có tác dụng tích cực trong việc duy trì quan hệ giữa các thành viên, gia đình, dòng họ, bảo vệ nguồn nước, bảo vệ mùa màng, bảo vệ gia súc, bảo vệ rừng... của cộng đồng người Hmông ở đây.

Cơ cấu xã hội cổ truyền trong các thôn được giữ lại các yếu tố tích cực, loại bỏ những hủ tục, bổ sung vào đó là các yếu tố nông thôn mới. Các đoàn thể: Chi Đoàn thanh niên, Chi Hội phụ nữ, Hội Phụ huynh học sinh, Chi Hội Người cao tuổi... được thành lập đã góp phần tham

gia quản lý xã hội, quản lý sản xuất, giữ gìn an ninh công cộng, vệ sinh thôn xóm. Nhiều vụ việc xấu xảy ra trong thôn đã được nhân dân phát giác, kịp thời ngăn chặn. Đó là các vụ xâm lấn rừng làm rẫy; thanh niên quậy phá, đánh nhau gây mất đoàn kết..

- Một yếu tố quan trọng nữa góp phần đảm bảo thắng lợi trong việc định canh, định cư cho người Hmông ở Rô Men là việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế, từ phương thức kiếm sống chủ yếu dựa vào săn bắn, khai phá đất hoang sang định canh và thâm canh; phá rừng lấy đất sản xuất được thay bằng nhận đất thâm canh lúa nước, trồng bắp, cà phê, chăn nuôi trâu, bò. Cơ cấu kinh tế hợp lý cho bà con không những chấm dứt được nạn du canh du cư, chấm dứt được tình trạng phá rừng, bảo vệ được môi trường sinh thái, mà còn giúp nhiều người dân thoát đói nghèo, ổn định cuộc sống.

Với những nỗ lực đáng ghi nhận của các cấp chính quyền địa phương người Hmông ở hai thôn (IV và V) xã Rô Men đến nay đã dần quen với việc kết hợp trồng lúa, hoa màu và chăn nuôi gia súc. Hai thôn mới định cư đã cơ bản ổn định được sản xuất, ổn định đời sống, kinh tế dần phát triển với trên 100 ha lúa nước, 50 ha cà phê, bắp, hàng trăm con trâu, bò, lợn và hàng ngàn con gà thả vườn. Bình quân thu nhập người dân năm 2010 là khoảng 6 triệu đồng. Tuy nhiên thắng lợi lớn nhất trong việc định canh, định cư cho người Hmông ở Rô Men là đã giúp cho bà con thấy được nếu tiếp tục du canh, du cư, phá rừng làm rẫy sẽ đói nghèo, chỉ có định canh, định cư thâm canh lúa, bắp, cà phê; chăn nuôi trâu, bò; trồng, chăm sóc và giữ rừng mới mang lại cuộc sống no ấm, chấm dứt cảnh sống lang thang, nghèo đói.

(*) Theo ông Giàng Sao Lông (người Hmông), trưởng thôn V, Xã Rô Men, ngoài số đất Nhà nước cấp ra, một số hộ dân còn đi khai hoang thêm; một số hộ có điều kiện kinh tế tự đi sang nhượng đất của người khác để sản xuất. Và hiện nay đã có trên 8 hộ nhờ làm ăn khá đã sang nhượng được trên 1 ha đất ruộng để sản xuất (tác giả là người phỏng vấn- NMF).

Có thể thấy mô hình lập thôn mới cho người Hmông ở Rô Men thành công không chỉ trong lĩnh vực định canh định cư, mà còn thành công cả ở các lĩnh vực xóa đói giảm nghèo, phát triển sản xuất, ổn định và phát triển đời sống, nâng cao dân trí, bảo vệ rừng và môi trường cho địa phương... Có thể thấy rõ rằng, những thành tựu trên là kết quả của quá trình:

- Chính quyền xã đã dựa vào dân, mọi hành động, bước đi đều phải dựa trên nguyện vọng của dân. Chính điều đó đã phát huy được khả năng và lòng nhiệt tình của nhân dân, từng bước giúp người dân tự ý thức rằng: định canh, định cư, xóa đói giảm nghèo, xây dựng cuộc sống mới ấm no hạnh phúc... là công việc của chính họ, gia đình và làng họ.

- Kết hợp chặt chẽ giữa kế hoạch của chính quyền với nguyện vọng của nhân dân, trong đó tuyệt đối tôn trọng tập tục và lối sống truyền thống của dân. Biết khai thác, phát huy những yếu tố tích cực trong lối sống truyền thống của họ để xây dựng nông thôn mới.

- Cùng với nỗ lực của mình, biết khai thác tiềm năng sẵn có trong dân, tận dụng tối đa sự giúp đỡ, ủng hộ của Chính phủ, các cấp, các ngành, các tổ chức kinh tế xã hội... dưới nhiều hình thức khác nhau đối với sự ổn định và phát triển sản xuất, ổn định đời sống của các hộ gia đình người Hmông ở đây. Không những cho vay vốn, đầu tư sản xuất, chính quyền còn cầm tay chỉ việc giúp bà con xây dựng cơ sở hạ tầng và tăng cường các dịch vụ xã hội khác.

- Định canh định cư, phát triển kinh tế nhưng vẫn gìn giữ được bản sắc văn hóa truyền thống của người Hmông. Kết hợp chặt chẽ giữa việc thực hiện

nhiệm vụ chính trị ở địa phương với nhiệm vụ an ninh, quốc phòng của quốc gia.

4. Những khó khăn, tồn tại và một số đề xuất

Tuy vậy phải nhìn nhận là sau 6 năm định canh, định cư, nếu so sánh với mặt bằng chung trong toàn xã, và xa hơn là đối với các vùng, các dân tộc khác ở những địa phương lân cận thì đời sống người Hmông ở Rô Men vẫn còn gặp nhiều khó khăn. Thực tế này tồn tại bởi một số nguyên nhân sau:

- Rô Men có địa hình đồi núi cao dốc và thấp dần thành thung lũng, thuận lợi cho phát triển trồng cây rừng, cây lâu năm, cây công nghiệp ngắn ngày, trồng lúa và rau, nhưng không có nguồn nước tưới dồi dào; công tác thủy lợi chưa được quan tâm đúng mức. Trong khi đó hiện nay với cơ cấu kinh tế nông nghiệp, thu nhập chính của nhân dân gần như phụ thuộc hoàn toàn vào việc trồng trọt và chăn nuôi.

- Các doanh nghiệp sản xuất trên địa bàn không mặn mà thu hút lao động người dân tộc thiểu số. Do vậy vào thời gian nông nhàn, các lao động người Hmông tại Rô Men rất ít có công việc làm thêm để tăng thu nhập.

- Rô Men là xã đa sắc tộc, nhưng trình độ dân trí của riêng người Hmông hiện nay còn hạn chế, do đó thiếu nguồn nhân lực có tay nghề để bắt kịp với chủ trương hiện đại hóa nông nghiệp nông thôn.

- Rô Men là xã được cấp trên chú trọng quan tâm nhiều, nhưng đến nay 10 tiêu chí gồm: quy hoạch, giao thông, thủy lợi, trường học, cơ sở vật chất văn hóa, nhà ở dân cư, thu nhập, hộ nghèo, cơ cấu lao động, hình thức tổ chức sản xuất vẫn chưa đạt được.

- Đến nay Rô Men vẫn còn gần 1/3 số nhân khẩu người Hmông chưa có hộ khẩu thường trú. Điều này khiến người dân không chỉ gặp khó khăn khi làm giấy khai sinh cho con cái mà còn gây khó khăn cho các cấp các ngành trong việc quản lý nhân khẩu cũng như khi triển khai các chính sách ưu đãi của nhà nước cho bà con.

Để chăm lo đời sống cho bà con người Hmông, duy trì sự phát triển kinh tế - xã hội bền vững cho họ, cần quan tâm giải quyết một số vấn đề sau:

- 100% số hộ người Hmông phải được định canh, định cư, có nhà ở ổn định, có vườn và chuồng trại chăn nuôi bố trí theo quy hoạch.

- 100% số hộ Hmông được thường trú.

- Không còn hộ Hmông đói, phá rừng làm rẫy.

- Có ruộng đất ổn định, có cơ cấu cây trồng, vật nuôi hợp lý, cùng với việc phát triển mạng lưới cán bộ khuyến nông đến tận khu dân cư để kịp thời vận động người dân sản xuất đúng thời vụ. Áp dụng được thành tựu khoa học kỹ thuật phục vụ sản xuất mang lại giá trị thu nhập từ đất sản xuất, vườn, hộ gia đình.

- Sớm phổ cập tiểu học cho trẻ em trong độ tuổi, có điểm vui chơi sinh hoạt văn hóa cho người dân. Xây dựng và thực hiện nếp sống mới, xóa bỏ hủ tục, mê tín dị đoan.

Để đạt được các mục tiêu này, cần thực hiện đồng bộ các giải pháp sau:

- Về lao động, sản xuất:

+ Với những hộ Hmông chưa có hoặc chưa đủ đất sản xuất, cần tiến hành giao đất cho từng hộ trên cơ sở rà soát

lại hiện trạng định canh, định cư thời gian qua. Những nơi nào thấy chưa thật phù hợp cho sản xuất thì nên quy hoạch lại. Trong khi quy hoạch cũng cần đảm bảo rằng người dân đủ đất sản xuất và không gặp quá nhiều bất lợi trong việc vận chuyển hàng hóa nông sản từ vườn, ruộng về nhà.

+ Chuyển dịch cơ cấu cây trồng, vật nuôi phù hợp với thị trường và thực tế, thói quen sản xuất của người dân. Nhà nước nên có chính sách hướng dẫn cho người dân về nơi tiêu thụ nông sản làm ra; hỗ trợ bà con về cây, con giống, vật tư nông nghiệp và khoa học kỹ thuật trong sản xuất chăn nuôi.

+ Cần giao khoán rừng cho bà con người Hmông quản lý, chăm sóc, bảo vệ.

+ Tạo điều kiện tốt nhất để khuyến khích cho bà con khôi phục các nghề truyền thống.

+ Tăng cường phối hợp với các doanh nghiệp đóng trên địa bàn tạo công ăn việc làm cho bà con vào những lúc nông nhàn; tạo thói quen tiến đến sử dụng lao động một cách thường xuyên.

Theo khảo sát của chúng tôi, tính đến đầu năm 2010, tại 2 thôn (IV và V) xã Rô Men chưa có nghề thủ công nào của người Hmông được hoạt động mang tính chất hàng hóa.

- Về phát triển văn hóa- xã hội:

+ Vận động người dân thực hiện chính sách dân số kế hoạch hóa gia đình với việc tăng cường cán bộ dân số thôn bản (người dân tộc Hmông) tuyên truyền vận động, hướng dẫn bà con cách phòng, tránh thai; thực hiện tốt công tác chăm sóc sức khỏe ban đầu; khám chữa

bệnh có chất lượng cho bà con; thực hiện đầy đủ việc tiêm chủng mở rộng.

+ Đẩy mạnh công tác xóa mù chữ, vận động trẻ em trong độ tuổi đến trường. Tiếp tục xây dựng thêm hệ thống trường học, đặc biệt các trường mầm non, tiểu học, cùng với việc tăng cường đầu tư cơ sở vật chất, trang thiết bị khác nhằm phục vụ giảng dạy và học tập được tốt hơn. Chú trọng đào tạo, tuyển dụng con em người dân tộc Hmông về địa phương giảng dạy.

- *Xây dựng cơ sở hạ tầng đáp ứng kịp thời với quy mô phát triển dân số*

+ Tiếp tục đầu tư xây dựng cơ sở hạ tầng, đặc biệt phát huy tốt các chương trình 134, 135 tạo điều kiện thuận lợi cho các cháu đến trường; xây dựng điểm vui chơi giải trí; xây dựng các tuyến đường giao thông nội thôn, liên thôn.

+ Vận động sự tài trợ, hỗ trợ của các cơ quan, đơn vị để xây dựng các công trình như nhà ở xã hội, nhà vệ sinh, giếng nước sạch... cho bà con.

+ Lưu ý khi triển khai các chương trình, dự án được đầu tư trên địa bàn phải đúng đối tượng, đúng mục đích, có giá trị kinh tế cao, góp phần thiết thực trong công tác xóa đói giảm nghèo, tạo lòng tin trong nhân dân về đường lối chính sách của Đảng và Nhà nước.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Viện Dân tộc học. Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc). H.: Khoa học xã hội, 1978.
2. Tổng cục Thống kê. Tổng điều tra dân số và nhà ở Việt Nam năm 2009: các kết quả chủ yếu.
<http://www.gso.gov.vn/default.aspx?tabid=512&idmid=5&ItemID=9812>